

Laten we duidelijk zijn over pensioen

DOOR LIES VAN RIJSSEN

Met data en feiten uitleggen hoe de wereld werkt. In heldere taal! Dat helpt om tot beter beleid en betere beslissingen te komen, vindt prof. dr. Marike Knoef, hoogleraar Empirische Micro-Economie in Leiden. Financial Investigator sprak met haar.

Dat er zoveel aandacht is voor pensioen, ook vanuit de wetenschap, komt denk ik doordat pensioen zo'n breed onderwerp is. Pensioen gaat over gedragsvraagstukken, zoals spaargedrag en wel of niet vervroegd uittreden. Het gaat over communicatie, actuariële zaken, de financiële markten, vertrouwen, demografie, de gezondheid van mensen. Besluiten over pensioen hebben een grote impact op mensen.

Als kind vond ik origamipapier prachtig. Als je er goed bij nadacht, kon je er hele mooie dingen mee fröbelen. Ik had een pakje van dat papier gekregen van een vriendin. Ik was er verschrikkelijk zuinig mee, net als met verf en andere fijne dingen. Toen ik achttien was en het huis uitging, vroegen mijn ouders mij om mijn kast op te ruimen. Al die heerlijkheden kwam ik toen weer tegen: een half pakje origamipapier, verf, mooie krijtjes. Ik besepte ineens dat ik destijds niet de juiste beslissingen had genomen. Van die fijne dingen had ik kunnen genieten en nu ging ik ze

Het vraagstuk hoe je middelen optimaal over je leven verdeelt, is me blijven boeien.

weggoeien. Goed, het geleden welvaartsverlies was te overzien, maar ik kwam tot een inzicht. Dat er ook zoiets bestaat als te véél sparen.

Het vraagstuk hoe je middelen optimaal over je leven verdeelt, is me blijven boeien. Na mijn afstuderen als econometrist lag het voor mij voor de hand om beleidsrelevant onderzoek te gaan doen. Ook met pensioen kan je te veel sparen. Je kan nu heel zuinig zijn en later ontdekken dat je van wat je gespaard hebt beter had kunnen genieten. Ik wil graag met onderzoek over voorkeuren en gedrag bijdragen aan dat verdelingsvraagstuk.

Goed, al je origamipapiertjes in één week opmaken is ook weer niet de bedoeling. We hebben onderzoek gedaan naar de vermogenspositie van Nederlandse huishoudens. Daaruit bleek dat het spaargedrag van mensen heel gevarieerd is: 20 tot 30 procent spaart te weinig en 20 tot 25 procent spaart veel. Dat hoeft natuurlijk niet té veel te zijn: sommigen zijn risicoavers en willen daarom graag een grote buffer hebben, anderen willen een erfenis nalaten. Te veel is dus niet per se aan de orde, maar wel 'meer dan nodig om het huidige consumptiepatroon voort te zetten'.

Hier vinden we misschien aanknopingspunten voor hoe een nieuw pensioenstelsel eruit zou kunnen zien. In de Kamerbrief van minister Koolmees werd onder meer gesproken over het integreren van wonen en pensioen. Ik kan me daar veel bij voorstellen. Jongeren van nu lossen hun hypotheek volledig af en sparen, als werknemer, verplicht pensioen. Mogelijk wordt er door die combinatie meer gespaard dan echt noodzakelijk is voor zo'n huishouden. We zagen in ons onderzoek ook dat huizenbezitters veel meer vermogen opgebouwd hebben dan huurders. Ook als we corrigeren voor inkomen. Kan je dan zeggen dat de een te

Foto: Archief Universiteit Leiden

Pensioen gaat over gedragsvraagstukken, zoals spaargedrag en wel of niet vervroegd uitreden. Het gaat over communicatie, actuariële zaken, de financiële markten, vertrouwen, demografie, de gezondheid van mensen.

veel en de ander te weinig spaart? De verschillen zijn in ieder geval zo groot dat het onwaarschijnlijk lijkt dat het hier alleen maar om voorkeuren van mensen gaat. Kan je het beleid zo aanpassen dat de combinatie pensioen en wonen minder gaat wringen?

Voor een bepaald segment van de inkomensgroepen geldt overigens wel degelijk dat men te weinig spaart, zoals bijvoorbeeld voor zzp'ers geldt. Maar dit geldt vooral voor de middengroepen onder de zelfstandigen. Voor zzp'ers met een laag inkomen vervangt straks de AOW immers een groot deel van hun huidige inkomen al en de bovenste 20 procent zzp'ers (en werknemers) heeft het over het algemeen goed voor elkaar. Juist in die middengroep zijn de verschillen tussen werknemers en zelfstandigen groot. De middengroep van de zelfstandigen bouwt beduidend minder pensioen op. Betrek je ook hun spaartegoeden en vermogen in de eigen woning, dan wordt het verschil weer een stuk kleiner. Uitstelgedrag en complexiteit beletten zzp'ers vaak hun pensioen goed te regelen. Ook geanticipeerde spijt kan meespelen: het besef dat je iets moet doen maar daarvoor echt moet gaan zitten en tegelijkertijd vreest dat je verkeerde keuzes maakt waarvan je later spijt krijgt. Dat kan

A word cloud with various terms in shades of blue and teal. The most prominent words are 'pensioen', 'flexibiliteit', 'sparen', 'politiek', and 'zzp-ers'. Other visible words include 'pensioenproducten', 'wonen', 'vergrijzing', 'AOW', 'onderzoek', 'hypotheek', 'jongeren', and 'inkomen'.

Afbeelding: Wordwolkn.nl

ertoe leiden dat mensen helemaal geen keuzes maken en daardoor geen pensioen opbouwen. Ook ontbreekt bij veel mensen nog altijd basiskennis over pensioen. Dat de AOW via omslag gefinancierd wordt, bijvoorbeeld. En bij jongeren leeft vaak volop het misverstand dat er straks helemaal geen pensioen voor hen is. Een beter begrip van pensioen zou de zorgen van mensen kunnen verlichten maar ook de politiek kunnen helpen. Ik kan me voorstellen dat door de onwetendheid over pensioen in de samenleving de politiek moeilijker tot besluiten kan komen over onze pensioenen. Zonder basiskennis zijn afwegingen rondom de verhoging van de AOW-leeftijd en de pensioenhervormingen moeilijk uit te leggen.

CV

2018-heden: Professor Empirical Micro-Economics, Leiden University
Research in micro-economics, household finance, aging, social security and labor economics

2017-heden: Member of the board of directors of Netspar, Tilburg University;
Lid commissie parameters, onder voorzitterschap van Jeroen Dijsselbloem;

2019: Visiting lecturer Nyenrode Business University;

2017-2019: Visiting lecturer Erasmus School of Accounting & Assurance, executive program 'Certified Pension Executive';

2016-2017: Visiting lecturer ScienceWorks, Policy research and evaluation;

2015-2019: Visiting lecturer TIAS School for Business and Society, Masterclass pensioeninnovatie;

2015-heden: Research fellow Research Centre for Education and the Labour Market (ROA);

2014-2015: Sociaal Economische Raad, co-auteur advies toekomst pensioenstelsel;

2011-heden: Research fellow Leiden Law School;

2011-2012: Senior onderzoeker CentERdata;

2006-2011: Junior onderzoeker CentERdata;

2006-heden: Research fellow Netspar;

2006: Stage Centraal Planbureau;

2003: Research assistant, CentER Applied Research;

2002-2006: Teaching and research assistant, Tilburg University.

Heden en verleden: diverse nevenfuncties.

Ik denk zeker dat er een ander stelsel nodig is. Vanwege de vergrijzing, de groei van het aantal zzp'ers en de variatie tussen mensen waardoor de 'one-size fits all' benadering knelt.

daar is zeker nog onderzoek naar nodig. Het grote idee erachter is dat je gaat zorgen voor het evenwichtig spreiden van consumptie over de levenscyclus. Faciliteren daarvan is de centrale gedachte. Daar kan het combineren van pensioen en wonen een bevorderende rol in spelen: op momenten dat je veel vermogen in je woning stopt, kan je wat minder in je pensioen stoppen. Andersom, als het beleid wordt losgelaten dat mensen hun hypotheek volledig moeten aflossen, zou je ook aan de hypotheekknop kunnen draaien. Dan kan er weer wat meer naar pensioen. Er zijn nog niet zo veel producten om de woning weer liquide te maken na pensionering, ook dat is weer iets om nader te onderzoeken.

Om de problematiek van die pensioenonbewustheid in een nieuw systeem op te vangen, zijn verschillende richtingen denkbaar. Je kan gedragseconomische beïnvloeding toepassen. 'Nudges', om mensen te helpen goede beslissingen te nemen. Een opt-out-regeling voor zzp'ers is een mogelijkheid, maar de inrichting is wel weer complex. Waar vindt dat automatisch sparen plaats en hoe regel je dat? We doen momenteel ook onderzoek naar flexibele pensioenmogelijkheden. Zzp'ers geven vaak aan flexibiliteit te missen in de bestaande pensioenproducten. Geld dat ze nu in een pensioenproduct stoppen, zit vast. Dat is vervelend als ze volgend jaar geld nodig hebben voor hun bedrijf. Tja, hun bedrijf gaat boven alles. Flexibeler pensioenproducten kunnen misschien uitkomst bieden als de inleg later onder voorwaarden weer vrijgemaakt kan worden. Mogelijk verlagen zulke constructies de drempel om pensioenpremies in te leggen. En als weer vrijmaken toch onnodig blijkt, is die inleg in elk geval gedaan. Die blijft dan waarschijnlijk ook wel zitten. We onderzoeken ook hoe we mensen met goede defaults een duwtje in de goede richting kunnen geven en welke mensen daar gevoelig voor zijn. Meer transparantie zou ook goed zijn. Zoals gezegd, veel jongeren vragen zich af of er later nog wel pensioen voor hen is.

Ik denk zeker dat er een ander stelsel nodig is. Vanwege de vergrijzing, de groei van het aantal zzp'ers en de variatie tussen mensen waardoor de 'one-size fits all' benadering knelt. Vroeger kon je nog sturen op garanties door kleine premieverhogingen. Dat is nu uitgesloten. We zijn veel afhankelijker geworden van de financiële markten. Afschaffen van de doorsneesystematiek zou het beter mogelijk maken om pensioen en wonen met elkaar te combineren. Hoe je pensioen en wonen kan combineren,

Ik houd zo van mijn werk, omdat er veel ruimte is voor nieuwsgierigheid en creativiteit. Naast al dat werken ben ik graag aan het hardlopen, in het bos of in de duinen hier. Op de piano ligt een hele stapel boeken die ik graag wil lezen. Verder houd ik van theater. Gisteren was ik nog bij Veldhuis & Kemper, de cabaretiers. Een favoriet is ook Laura van Dolron, de standup-filosofe en auteur van Liefhebben. Wat een mooi boekje is dat. Als we naar de film gaan, zeggen we altijd even tegen elkaar 'wat was onze laatste film ook alweer?' De laatste indrukwekkende film was Minding the gap. Een portret van het leven en de vriendschap tussen drie skateboarders in de VS. «

Pensioen is een breed onderwerp dat iedereen raakt;

Belangrijk inzicht voor een nieuw pensioenstelsel: je kan ook te véél sparen;

We moeten zorgen voor het spreiden van consumptie over de levenscyclus;

De vergrijzing, de groei van het aantal zzp'ers en de knellende 'one-size-fits-all' benadering: er is een nieuw pensioenstelsel nodig;

De pensioenkennis van mensen is laag. Dat kan politieke besluitvorming in de weg staan;

Nieuwsgierigheid en creativiteit zijn mijn drijvers.